

ІНТОНАЦІЙНА ПЛАСТИКА СИНТАКСИЧНОГО ПЕРЕНОСУ В ПОЕЗІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА "Я СТУЖИВСЯ, МИЛА, ЗА ТОБОЮ..."

У статті розкрито процес підготовки до виразного читання на лабораторному занятті одного з ліричних творів Дмитра Павличка. Зокрема, акцентовано увагу на інтонаційному значенні синтаксичних переносів, які у вірші відіграють водночас роль художньо-смыслову і ритмічну, що вимагає від читця відповідного до задуму автора інтонування.

Виразне читання є важливим чинником літературної освіти. Виразне, в ідеалі художнє, читання літературного твору в школі нічим не можна замінити навіть у час активної комп'ютеризації. Без вираження задуму автора в звучному слові неможливий повноцінний урок літератури. Як зазначав у свій час академік Легуве, читання вголос дає нам таку силу аналізу, якої ніколи не буде мати той, хто читає "мовчазно", адже "найкращий засіб зрозуміти твір у цілому – це читати його вголос". Тому дослідження проблеми взаємозв'язку літературознавчого і виконавського аналізу як вагомого фактору аналізу художнього твору на уроках літератури є актуальним.

Дмитро Павличко – поет за покликанням і філолог за фахом. Склалося усталене уявлення про стиль зрілого майстра. За твердженням М.М. Ільницького, письменник завжди впевнено тримає під пером композиційну канву твору: "Поступово виробляються й утверджуються у творчості Д. Павличка характерні риси поетики, що залишаються притаманними йому при всьому розширенні поля поетичного обсервування, ускладненні образної палітри. Д. Павличкові завжди була чужа чиста споглядальність, спонтанна гра асоціацій, яка не підлягає певній меті. Домінанта думки, опанованість почуття, присутність задуму в творі й відповідна оркестровка, зрівноваженість частин і цілого – характерна риса його стилю" [1: 27].

Біографи Д. Павличка висловлювалися про вплив Т.Г. Шевченка на поета. У цьому переконує творче, оригінальне застосування вже зрілим майстром одного із ґрунтовних художніх прийомів поетики Шевченка – синтаксичного переносу. "Надзвичайно важливого значення під час виразного читання, – нагадує читцям фахівець з питань теорії й практики виразного читання А.Й. Капська, – надається вмінню читати "синтаксичний перенос" – початок думки в одному рядку, а закінчення – в другому, третьому. Така особлива будова вірша, зокрема у Т.Г. Шевченка, свідчить про глибоку схвилюваність автора, про емоційне зрушення його душі. Весь вірш написаний одним розміром, але внутрішнє напруження рядків передає тривогу, бентежність поета. Така будова вірша потребує додаткових пауз у середині рядків і постійної уваги до збереження і передачі цілісності розміру в творі" [2: 103].

Твір "Я стужився, мила, за тобою..." [3: 279] – один із циклу "Тасмниця твого обличчя" – перлина української лірики. Літературознавчі і методичні матеріали про цю поезію в різних аспектах (наприклад, тема кохання в "Тасмниці твого обличчя" [1: 80]) неодноразово друкувалися в наукових виданнях. Розглянемо методику її виконавського аналізу.

Починаючи знайомство з твором Дмитра Павличка, можна запропонувати студентам після першого читання тексту переповісти, перекласти на мову прози розказану автором стародавню легенду Карпатських гір про сум і кохання двох юних дерев – явора і яворинки. Не доля деревам зустрітися. Між ними темні урвища взимку, між ними весняна повінь гірської річки. Тільки вітер – листоноша, тільки орел – спостерігач. Явір на вікових кільцях деревини назбирує сум і спів кохання, яким переймається тендітний музичний інструмент. "Я стужився, мила, за тобою...". Чому неможлива зустріч? Це залишається загадкою. Автор уникає натяків на реальні обставини. Самотність, туга за коханою, сум від неможливості її побачити розгортаються в роздуми про стародавню гуцульську легенду, перевтілюються в потребу творчості та філософського її осмислення.

Логічний аналіз тексту із записом партитури:

Я стужився, / мила, / за тобою ... //

У першому рядку заявлена тема (туга нездійсненого кохання). *Стужився* – суттєве слово, яке відповідає за визначення теми і за створення образу ліричного героя, тому акцентоване злиття двох лексем у фонетичне слово видається змістовно виправданим. Логічний наголос помітно посилюється синтаксичною конструкцією рядка: паузи навколо звертання *мила* у середині фрази мінімізовані. Увага читця насамперед зосереджена на ліричному "я" і на ліричному почутті.

Композиційно зміст теми у процесі читання твору відокремлено психологічною паузою.

Далі форму вираження авторської свідомості "ліричний герой" опосередковує легенда, при цьому ліричне "я" не зникає ("Лірика знає різні ступені віддалення від монологічного типу, різні способи предметного й оповідального зашифрування авторської свідомості – від масок ліричного героя до різноманітних "об'єктивних" сюжетів, персонажів, речей, що зашифровують ліричну особистість саме для того, щоб вона скрізь них просвічувалася" [4: 7].

Ліричне "я" навіть лунає у слові "я-вір". Легенда не затінює повністю постать ліричного героя. Його обережну присутність реалізовано через найдавніший фольклорно-пісенний прийом психологічного паралелізму ("Загальна схема психологічної паралелі нам відома: співставлені два мотиви, один підказує

другий, вони виявляють один одного, при цьому перевага на боці того, який сповнений людського змісту" [5: 113]

Автор розділив поезію на окремі строфи, і композиція твору потребує різноманітності інтонації. Та зміна інтонації не означає зміни основного емоційного тону у передачі наскрізного мотиву (таємничий зв'язок кохання з творчістю). Інтонаційний малюнок повністю підпорядкований провідному мотиву і чутливо його відображає.

Сумно яворові серед темного букового лісу. Всіма думками явір з яворинкою. Яворина – сенс його життя. І на веснянім сонці він росте й співає для неї, і взимку яворові сниться яворина. (Так би мовити, "весняну" інтонацію, градаційне її зростання, піднесення: *Він росте й співає...* змінює "зимова" інтонація – зворотня градація – уповільнення темпу додатковою паузою, ще однією "перешкодою" взимку: *Сніг лежить колючий, / ніби тріна...*).

Читаючи легенду, ми занурюємося у барви пейзажної лірики. Інтонаційний малюнок стає складним і привабливим, неначе той вітер-листоноша розхитує гойдалку: то виносить інтонацію на сторону явора, то – яворинки. Забезпечити такий своєрідний симетричний малюнок здатний прийом синтаксичного переносу. Саме за його законами розділяється на початку легенди поетичний матеріал. Перенос думки з другого рядка на третій – показовий:

*"З туги обернувся мимохідь /
В явора..."*

У третьому та четвертому рядках прийом повторюється, працюючи на задум автора:

*"В явора, що, палений журбою, /
Сам-один..."*

Перетворення "я" в явора і все суттєве, пов'язане з цим образом: "сам-один між буками", протиставлене печалі "грає листя на веснянім сонці..." і, нарешті, за кільцевою композицією, слово "скрипка" як символ творчої наснаги – винесене на одну сторону, на початок рядків. Зображуване, пов'язане з образом яворинки, – послідовно: *журба, печаль, тріна* (тирса) як символ втрати – потрапляє під увагу з протилежного боку рядка:

*"Він росте й співає // яворонці..."
"Яворові сниться // яворина..."*

Завдяки такому інтонаційному малюнку в тексті визначається два ліричні центри: явір і яворинка. Між ними – психологічні паузи.

Визначальним видається читання метафори, винесеної переносом у кульмінацію ліричного очікування: "І згорає від сльози роса..." Можлива психологічна пауза перед інверсією звертала б особливу увагу на слово *згорає*, посилювала наголос на ньому. Тільки так читець здатний передати гіркоту, сум, біль. Стає наявною, прозорою серед емоційної напруги твору присутність ліричного "я": *І // згорає від сльози роса...* Саме цей рядок, на нашу думку, накопичує смислову й емоційну кульмінацію твору.

*Я стужився, / мила, / за тобою, //
З туги обернувся мимохідь /
В явора, // що, палений журбою /
Сам-один // між буками стоїть. //*

*Грає листя на веснянім сонці, /
А в душі – // печаль, як небеса. //
Він росте й співає // яворонці /
І // згорає від сльози роса. //
Сніг лежить колючий, / ніби тріна, /
Йде зима / й бескидами гуде, /
Яворові сниться // яворина, /*

І нарешті, наприкінці легенди, уві сні явора місток перекидається з боку яворинки через *бескиди*. Зрозуміло, що це – хвилююче слово *кохання*:

Та її кохання молоде. //

Інтонація схвильованості сприяє зануренню читця у підтекстовий план поезії, яка сприймається у заключних рядках як лірика філософська:

*Він не знає, / що надійдуть люди, /
Зміряють його на поруби, /
Розітнуть йому печальні груди, /
Скрипку зроблять із його журби. ///*

Логічний аналіз висвітлює ще один аспект підтексту цієї поезії. Варто звернути увагу, з якого слова починається твір і яке слово, винесене кульмінаційною напругою в центр уваги, завершує образотворчий ряд: "ліричний герой" – "явір" – "музичний інструмент". Тут повністю реалізовано принцип кільцевої композиції: ліричне "я" – "скрипка". Весь текст сприймається як одна цілісна метафора. Легенда – покрива на таємниці творчості. Якою ціною набуває дорогоцінна деревина музичного інструменту загадкового звучання? А поет? За якої умови проймається поетичний рядок натхнення і наснагою музичного звучання? "Я стужився, мила, за тобою"... "Але без туги, – відповідає скрипка, – неможлива пісня".

Підсумовуючи результат "роботи за столом" (термін К.С. Станіславського), не можна не врахувати самостійного значення партитури в процесі дійового ("дія словом") аналізу твору Дмитра Павличка. Записуйте партитуру! Вас зацікавить її графіка. Партитурні позначки, що мовби тільки формально фіксують процес

аналізу, набувають смислового значення. (Слово під логічним наголосом *підкреслюється*. Опосередковані синтаксичними переносами психологічні *паузи*, що створюють інтонаційне "внутрішнє напруження рядків," визначаються партитурною позначкою – //). *Підкресленням*, так само як і позначкою *пауза* в середині рядків, наочно проявилася, наче в фотографії, "присутність задуму в творі": симетрія образів явора і яворинки "й відповідна оркестровка" інтонації їх почуттів. Далі партитура відобразила характер присутності ліричного "я" в емоційній зачині, в стародавній легенді та в філософським її осмисленні, а також проілюструвала майстерну "зрівноваженість частин і цілого" в організації літературного матеріалу. Партитура зажила своїм власним життям як інтонаційна модель поетичного твору.

"Теоретики виразного читання захопились було партитурами, помилково вважаючи, що вони є ефективним засобом для *створення* або запозичення інтонації..."[6: 91] – висловлює свій погляд на місце партитури як такої авторитетний методист Б.А. Буяльський. Дійовий аналіз твору Дмитра Павличка дає підстави стверджувати, що партитура заявляє про себе не тільки як про суто технічний засіб, а й змістовно зумовлений творчий акт. Таким чином можна говорити про неї як про "ефективний засіб для *створення*... інтонації".

Виконавський аналіз – "процес специфічний" [7: 7] Розглянуті в статті літературознавчий і дійовий аналізи – послідовні етапи роботи в структурі виконавського аналізу. Кожен із них має своє місце в процесі, кожен має своє структурне наповнення, і в той же час специфіка взаємовідносин цих двох "рівнів занурення" (термін К.С. Станіславського) полягає в тому, що в практиці читця вони взаємозумовлені: літературний розбір допомагає визначитися з елементами інтонації, а пошук засобів мовної виразності (з фіксацією цього пошуку в робочому зошиті партитурними позначками) здебільшого повертає читця до літературознавчих книжок. Творчий підхід читця – запорука вдалого поєднання двох видів аналізу на шляху до виразності в інтонуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільницький М.М. Дмитро Павличко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1985. – 189 с.
2. Капська А.Й. Виразне читання. – Київ: Вища школа, 1986. – 166 с.
3. Павличко Д.В. Твори: в 3 т. – К.: Дніпро, 1989 – Т. 2: Поезії. – 542 с.
4. Гинзбург Л.Я. О лирике. – М.: Сов. писатель, 1974. – 408 с.
5. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
6. Буяльський Б.А. Поезія усного слова : Азбука виразного читання : Книга для вчителя. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Рад. шк., 1990. – 255 с.
7. Іванченко С.С. Виразне читання. Практикум: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 135 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.12.2005 р.

Герасимов Ю.А. Интонационная пластика синтаксического переноса в стихотворении Дмитрия Павлычко "Я стужився, мила, за тобою..."

В работе раскрывается процесс подготовки к выразительному чтению на лабораторном занятии одного из лирических произведений Дмитрия Павлычко. В частности, делается акцент на интонационном значении синтаксических переносов, которые в стихотворении играют одновременно художественно-выразительную и ритмическую роль, что требует от читателя соответствующей замыслу автора интонации.

Herasymov Yu. A. Intonational Flexibility of Syntactic Syllabification in the Poetry by Dmytro Pavlychko "Ya stuzhyvsya, myla, za toboyu ..." (Oh how I miss you, sweetheart ...)

The article deals with the process of training students for expressive reading of a piece of Poetry by Dmytro Pavlychko. A particular emphasis is made on the intonational significance of syntactic syllabification which is of artistic and rhythmical importance and require an appropriate recital.